

УДК 316.423.2

*Наталя Чижова***ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОСТМОДЕРНОЇ ФІЛОСОФІЇ
НА ОСВІТУ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ**

У статті проаналізовано суперечності освітньої системи, сформованої в епоху модернізму, неузгодженості цієї системи з постмодерністськими тенденціями розвитку сучасного суспільства та світу. Акцентовано увагу на актуальності постмодерністського підходу до побудови освітньої моделі, де передбачена можливість формування умов для діалогу суб'єктів освітнього процесу та забезпечення можливості самореалізації учня і виявлення його потенціалу.

Ключові слова: освіта, криза, протиріччя, модернізм, постмодернізм, філософія освіти.

*Natalia Chyzhova***PHILOSOPHICAL AND EDUCATIONAL ANALYSIS OF THE INFLUENCE
OF POSTMODERN PHILOSOPHY OF EDUCATION IN THE INFORMATION AGE**

This article analyzes the contradictions of the educational system, formed in the era of modernism, inconsistencies of this system with postmodern trends of modern society and the world. The author focuses on the relevance of the postmodern approach to the construction of an educational model which provides for the possibility of creating conditions for dialogue subjects of the educational process and provide opportunities. Postmodern philosophy has contributed greatly to the destruction of the Soviet educational system, the meaning of which were standard unification and uniformity of education system reflecting the era of socialism in its many manifestations today. Postmodern philosophy creates a new method of learning and realizing the potential of the student. Such education is impossible without analyzing the changes that have occurred in science, education and society in the context of postmodern influence, and therefore requires a philosophical understanding of the problems of this phenomenon as an opportunity to reorient education requirements for integrated entities – participants in the educational process. Understanding the problems of education through the search for ideas of postmodernism affecting modern educational concepts, determines the relevance of research in education at the moment.

Key words: education, crisis, contradictions, modernism, postmodernism, philosophy of education

*Наталя Чижова***ФИЛОСОФСКО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ПОСТМОДЕРНА
НА ФИЛОСОФИЮ ОБРАЗОВАНИЯ В ИНФОРМАЦИОННУЮ ЭПОХУ**

В статье проанализированы противоречия образовательной системы, сформированной в эпоху модернизма, несогласованности этой системы с постмодернистскими тенденциями развития современного общества и мира. Сделан акцент на актуальности постмодернистского подхода к построению образовательной модели, где предусмотрена возможность формирования условий для диалога субъектов образовательного процесса и обеспечения возможности самореализации обучаемого и выявления его потенциала.

Ключевые слова: образование, кризис, противоречия, модернизм, постмодернизм, философия образования.

Філософський аналіз вищої освіти є відображенням соціально-культурних процесів у сфері сучасного суспільства, що мають як приватний характер, так і глобальний світовий масштаб.

Поява нових філософських ідей в освітньому полі пояснюється не стільки внутрішніми проблемами освіти, скільки зміною культурного шару суспільства, його інтелектуального стану, нових вимог і орієнтирів у суспільних формаціях. Сучасна дійсність стрімко змінюється, слідуючи за інноваціями в інформаційних технологіях, у зв'язку з цим феноменом з'являється відчуття нестабільності стану світу, виникають умови постійної трансформації сформованих і усталених впорядкованих систем, що гарантували стабільність світу в розумінні людей [3, с. 57].

Потреба у формуванні нової філософської концепції освіти актуальна особливо сьогодні, коли освітньою спільнотою робляться спроби побудови єдиного освітнього поля в Європейському співтоваристві й у світовому просторі в рамках Болонського процесу.

Філософське осмислення сучасного стану комунікативної сфери вищої освіти, спирається на накопичений досвід у сфері знання й науки, який є базисною підставою концепції вищої освіти. Вчені та

дослідники (В. П. Андрущенко, В. П. Бех, Б. С. Гершунський, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, І. М. Предборська і багато інших) відзначали зміни в системі освіти: формування системи безперервної освіти через все життя; посилення ролі освіти в економіці розвинених країн; становлення філософії освіти як нової парадигми в загальній концепції освіти [10]. Особливе місце в цій низці займають проблеми освіти, пов'язані з її комунікаціями – внутрішніми і зовнішніми. Без їхнього осмислення неможливе вирішення таких питань, як: якість освіти, освітні стандарти, євроінтеграція і т. д.

Сьогодні дослідники відзначають наступні зміни, що значно вплинули на зміни в системі освіти: зрощування інтересів освіти, науки і промислових технологій; формування системи безперервної освіти через все життя; автономність університетів і посилення їх відповідальності за весь освітній комплекс підготовки випускників вищої кваліфікації; посилення ролі освіти в економіці розвинених країн; становлення філософії освіти як нової парадигми в загальній концепції освіти; зміна постановки цілей парадигми педагогіки як науки про навчання і виховання особистості на всіх етапах життя. Рішення проблеми якості освіти неможливо без філософської рефлексії і глибокого самопізнання. Складність вирішення таких проблем, пов'язаних з питаннями і завданнями, які стоять перед освітою, посилюється тим фактом, що існують різні погляди та аксіологічні вимоги до системи освіти на всіх його рівнях.

Освітня криза багато в чому визначається нерозумінням діалектики розвитку в українській освіті, як ступінь відображення зміни міжнародних відносин, у тому числі в освіті. Філософська рефлексія, в цьому контексті, покликана розглядати питання, цілі, завдання та перспективи розвитку освіти. Тому проблема розвитку філософського осмислення питань освіти в цей час все більше привертає увагу філософів.

Освіта сьогодні є базисом всього суспільного відтворення знань і навичок, формування інтелекту нації і сприймається як один із головних ознак освітнього інтелектуального суспільства. Освітнє суспільство є таке суспільство, в якому реалізується право людини на безперервну освіту як умова його динамічного розвитку у «світі змін». Сама концепція безперервної освіти спирається на систему, яка набуває характеристику загального освітнього поля, що вимагає філософського осмислення.

Б. С. Гершунський вважає, що як предмет філософії освіти «можна вважати найбільш загальні, фундаментальні підстави функціонування та розвитку освіти, що визначають, своєю чергою, критеріальні основи оцінки теж досить загальних, міждисциплінарних теорій, законів, закономірностей, категорій, понять, термінів, принципів, постулатів, правил, методів, гіпотез, ідей і фактів, що належать до освіти і через інтегративну сутність підстав також мають інтегративну природу» [3, с. 52].

Як підстави для своєї концепції експлікації визначень філософії освіти, А. С. Запесоцький використовує ідеї західних філософів і українських дослідників [5]. Поступово об'єднуючи різні освітні парадигми на базі різних сучасних філософських напрямів, він виокремлює такі типи філософії освіти, які можуть сьогодні мати місце у філософському полі дослідження: прагматичну, ірраціонально-езотеричну, аналітико-раціоналістичну, культурно-діалектичну, гуманітарну, особистісно-орієнтовану, критико-емансиповану, посмодерністську філософії освіти.

Б. Л. Вульфсон, своєю чергою, піддаючи аналізу філософію освіти як наукову діяльність, вважає, що спираючись на потребу експлікації підходів до визначення статусу філософії освіти, можна виділити чотири визначення філософії освіти [2].

Перше визначення філософії освіти пов'язано з припущенням про те, що філософія освіти, як і багато інших галузей філософського знання, є специфічною прикладною філософією, предметом якої є загальні питання освіти, досліджувані з філософських позицій. При такому підході загальні філософські положення розглядаються як обґрунтування статусу освіти й закономірностей його розвитку. У рамках такого прикладного підходу до філософії виступає В. Шевченко. На його думку, завданнями філософії освіти є загальні проблеми освіти, а її предметом – «зіставлення різних концепцій освіти, рефлектуючи над їх підставами, виявляючи підстави кожної з них і піддаючи їх критичному аналізу, знаходити граничні підстави освітньої системи і педагогічної думки, які можуть слугувати ґрунтом для консенсусу настільки суперечливих позицій» [11, с. 22].

Другий підхід до визначення статусу філософії освіти представляє філософію освіти як синонім загальної педагогіки, який яскраво розкритий і обґрунтований у роботах І. Канта, Г. Ф. Гегеля, І. Г. Фіхте, Ф. Шеллінг, Ф. Шлейєрмахера, К. Д. Ушинського, В. В. Зінковського, С. І. Гессена. Оскільки процес утворення нерозривно пов'язаний з процесом виховання і навчання, формування особистості з певним набором етичних і духовних аспектів. М. С. Розов вважає, що «відмова освітніх систем від виховання... веде до відомих негативних наслідків: байдужості, соціальному ескапізму, відсутності або обмеженості духовних запитів..., людські якості можуть бути будь-якими, але загальнозначущі цінності повинні бути захищені. Виховну функцію не можна скасовувати, однак освітня цінність в аспекті освіти повинна бути сформована за новим стандартним підходом» [7, с. 180].

Третє визначення філософії освіти представляє Б. С. Гершунський: «Філософія освіти – це самостійна галузь наукових знань, предметом якої можна вважати найбільш загальні, фундаментальні підстави функціонування та розвитку освіти» [4, с. 60]. Н. Вінер у роботі «Наука і суспільство» підкреслює, що

«саморозвиток власне теоретичних розділів сучасної науки найбільшою мірою залежить ідейно від розширення та раціоналізації зв'язків між знанням і його практичними застосуваннями» [1, с. 118].

Четвертий підхід виокремлює філософію освіти як загальну теорію світу і людини. І. П. Савицький під терміном «філософія освіти» має на увазі певну систему уявлень про світ і місце людини в ньому. Сама система визначає змістовну структуру, основні організаційні принципи, цілі освіти [8]. У цьому підході прихована проблема, що впливає з багатовимірності властивостей якості, оскільки освітня система повинна задовольняти очікуванням безлічі груп споживачів зі своїми індивідуальними запитами.

Такий підхід до філософії освіти вносить у її статус такі моменти: визнання наукового характеру знань, що інтегруються у філософії освіти, розгляд системи освіти як сукупності аксіологічної підстави, що визначає каркас цієї системи. Різноманіття предметних областей концепції освіти, як об'єкта дослідження пояснює і одночасно визначає інтегральність, міждисциплінарність наукового знання філософії освіти. Міждисциплінарність філософії освіти зумовлює перетин її з дисциплінами філософією, педагогікою, соціологією, психологією, історією, культурологією. Міждисциплінарний підхід до філософії освіти відкриває можливість для наукової творчості в пошуку можливих концептуальних напрямів перетворення філософії освіти.

Проблема освітньої моделі, як інформаційно-комунікативної системи з мережевою структурою в рамках Болонського процесу та її роль у світовому суспільстві, вимагає переосмислення усталених поглядів, акцентує увагу й розширює пошук нових адекватних філософських концепцій, відзначений М. Маклюеном.

М. Маклюен стверджує, що зміна технологій, створення нових технічних ресурсів визначає трансформацію соціально-економічної системи, яка набуває нового змісту ідеї миру як «глобального села», в якій нічого не можна приховати, і всі суб'єкти несуть відповідальність за все, що навколо відбувається. Досліджуючи вплив інформаційно-комунікативної системи на духовно-культурний розвиток людини, М. Маклюен вибудовує тезу про «розширення людини», що можна трактувати як «розширення» не стільки фізичного тіла, скільки його здібностей, водночас і духовних. Людина в результаті еволюції інформаційно-комунікативної системи збільшує свої можливості, масштаби діяльності, що має бути відображено в освітній траєкторії, яка є віддзеркаленням сучасного інформаційного суспільства або суспільства, заснованого на знанні.

Не менш істотний внесок у зміну поглядів дослідників на розвиток ідей інформаційного суспільства внесла концепція футуролога Е. Тоффлера, викладена в книзі «Третя хвиля», в якій Е. Тоффлер визначає розвиток суспільства саме по шляху збільшення інформаційних потоків, які й визначають якість нового суспільства. «Найважливішою (і невичерпною) сировиною для цивілізації Третьої хвилі стане інформація, включаючи уяву... Інформація придбає велику цінність, ніж будь-коли, і нова цивілізація перебудує систему освіти й наукових досліджень» [9, с. 388]. На його думку, реальність нових перспектив і потенціалу «третьої хвилі» в руйнуванні і розпаді старої суспільної формації, в центрі руйнування якої є свідчення зародження і життя, що є відображенням ідей теорії самоорганізації. Відзначаючи тенденції створення нового інтелектуального середовища, заснованого на комп'ютерних мережах, Е. Тоффлер прогнозує процеси їх самоорганізації як незалежної від людини системи накопичення структури знань.

Аналогічно до ідеї Е. Тоффлера, американський соціолог Д. Белл виокремлює три технологічні революції, які потягли за собою значні зміни в суспільстві. Він стверджує, як у результаті промислової революції з'явилося конвеєрне виробництво, що дозволило підвищити продуктивність праці та створило як суспільство масового споживання, так і виникнення потокового виробництва інформації як мережевої системи, яка забезпечує відповідний соціальний вплив і розвиток за всіма напрямками неминуче. Яскравою ілюстрацією такої системи – мережі є Інтернет. З часу появи інтернет-мереж ця система перетворилася на засіб масової комунікації, значущості якої не можна не брати до уваги, завдяки якій став можливим розвиток сучасної науки, техніки, нової формації освітніх систем, таких як дистанційна освіта.

Появу в освіті подібної форми комунікації сьогодні можна розглядати як феномен, який має постмодерністську підставу. Сучасна культура розлучається з концепцією модерну, переходячи до постмодернізму, що також можна розглядати як підставу для появи кризових явищ в освіті.

Концепцію модернізму в освітній системі можна охарактеризувати як класичну раціональність, морально-естетичні цінності суспільства, структурні ієрархічні рівні влади, в тому числі й в освіті.

У галузі освіти яскраві риси модернізму вбачаються, за висловом постмодерніста М. Фуко, у формуванні системи освіти, яка відрізняється управлінською структурою від заснованої на тотальному і жорсткому нагляді, суворо регламентованої системою передачі знань і відсутністю методів, що регулюють роботи відразу всіх учнів, системою, яка не орієнтована на потреби суб'єктів – учасників освітнього процесу. На думку Ж. Дерріди, система освіти повинна будуватися за зовсім іншими принципами, визначальними гуманістичним і демократичним напрямками освіти. Саме в цьому полягають основні внутрішні суперечності системи освіти сьогодні: за відсутності мобільності і трансформації процесів, які відображають зміни потреб людини, суспільства і держави.

Постмодернізм, на відміну від модернізму, має у своєму активі концепт мобільності – важливий якісний параметр, який набуває в сучасному світі надзвичайно широку популярність. Філософія постмодернізму – це не тільки загальний погляд на світ, а й філософські роздуми про кризу історичних цінностей в роботах Ж. Бодрійяра, Ж. Ліотара, Ж. Дельоза. Постмодернізм став «духом часу» у всіх сферах людської культури: науці, мистецтві, філософії, економіці, політиці, освіті [6]. Справжній стан і тенденції подальшого розвитку постмодернізму, як філософії освіти, дозволяють розглядати його як світосприйняття інформаційного суспільства, створеного еволюційними процесами в промисловості та культурі.

Головною відмінною рисою постмодернізму є плюралізм, тобто прийняття одночасного співіснування різноманітних точок зору. У контексті освітньої системи цей аспект може розглядатися як відсутність диктату в навчанні, орієнтація в реалізації цілей і змісту освіти на конкретні й актуальні умови навчання, формування індивідуальних траєкторій навчання, зважаючи на потреби суб'єктів освіти.

Разом із запереченням об'єктивного знання світу постмодернізм також відкидає і класичні концепції освіти, вимагає відмови від пошуків універсальної концепції змісту освіти на користь множинного дискурсу, відмови від загальних і конкретних довгострокових непорушних цілей, стандартів, планів уроків і змісту освіти: «Модернізм сприймає світ як пізнавану механічну машину, в той час як постмодернізм визначає світ як щось таке, що тільки народжується, поточне, хаотичне, відкрите, інтерактивне. Світ знаходиться в процесі становлення, тому для нас зміст освіти, теж поняття, яке постійно обновлюється, яке ніколи не можна буде чітко визначити» [12].

Постмодерністи бачать основне призначення освіти не в передачі готових знань учневі, а у вказівці напрямку або шляху, по якому учень повинен рухатися в процесі навчання протягом усього життя. Освіта в епоху постмодернізму характеризується не відтворенням знань, а відкриттям у собі нових можливостей, створенням умов для самореалізації свого потенціалу; формування метаморфічного пізнання – можливості бачити зв'язок між протилежними речами; осмислення і взаємодія загального та приватного; ноосферне бачення зв'язку розуму і біосфери [13, с. 22].

Тим самим змінюється статус змісту освіти: з предмета освіти воно стає процесом. Постмодерністське бачить освіту своїм завданням, в першу чергу, розкриття можливостей і здібностей учня, створення умов для її самореалізації. У цьому контексті побудова інваріантної освітньої моделі, яка включає в себе такі аспекти як формування навчального плану самими, які навчаються відповідно до їх індивідуальних цілей і завдань, побудова індивідуальної траєкторії навчання має особливе значення для підвищення рівня якості сучасної освіти. В цей час необхідно розвивати українську освітню модель, побудовану не стільки на суворій системі навчання, скільки на інтегральній індивідуальній підготовці студентів. Системі, де необхідно сформувати умови для розкриття потенціалу студентів та надати їм широкі можливості впливати на формування індивідуального плану навчання.

Сьогодні, коли академічна мобільність у вузівському середовищі набула значних масштабів у рамках світового освітнього процесу, саме індивідуальна траєкторія освіти є одним із головних напрямів у розвитку системи освіти. Варто звернути особливу увагу на чинник мобільності в освітній системі як основу для переходу від жорсткої регламентованої системи передачі знань до більш відкритих інтерактивних видів навчання, що передбачає побудову діалогу між суб'єктами освітнього процесу. Саме мобільність, як реакція освітньої моделі на мінливі еволюційні макро- та мікропроцеси суспільства, повинна розглядатися як основна характеристика якості освіти, що дозволяє оцінити рівень і масштаб проблемних питань, які стоять перед освітньою системою, ефективність управлінських рішень, прийнятих для усунення та вирішення цих проблем.

Таким чином, можна підсумувати, що постмодерна філософія внесла величезний внесок у руйнування радянської системи освіти, змістом якої були стандартність, уніфікація і однаковість освіти, системи, яка відображає епоху соціалізму в багатьох своїх проявах сьогодні. Постмодерна філософія по-іншому дивиться на традиційну раціональність і на її основі створює новий метод пізнання і розкриття потенціалу навчання. Таке трактування освіти неможливо без аналізу змін, які відбулися в науці, освіті, суспільстві в контексті постмодерністського впливу, а значить, вимагає філософського осмислення проблематики цього феномену як можливості переорієнтації освіти на інтегральні вимоги суб'єктів – учасників освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Винер Н. Наука и общество / Н. Винер // Вопросы философии. – 1961. – № 7. – С. 117–122.
2. Вульфсон Б. Л. Философия образования: «Круглый стол» журнала «Педагогика» / Б. Л. Вульфсон // Педагогика. – 1995. – № 3. – С. 39–45.
3. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. – М. : Изд-во «Совершенство», 1998. – 90 с.
4. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. Философия образования: статус, проблемы, перспективы / Б. С. Гершунский. – М. : Интердиалект, 1997. – 81 с.

5. Запесоцкий А. С. Образование: философия, культурология, политика / А. С. Запесоцкий. – М. : Наука, 2003. – 456 с.
6. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И. П. Ильин. – М. : Интрада, 1996. – 202 с.
7. Розов Н. С. Философия гуманитарного образования: Ценностные основания и концепция базового гуманитарного образования в высшей школе / Н. С. Розов. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1993. – 321 с.
8. Савицкий И. П. О философии глобального образования // Философия образования для XXI века / И. П. Савицкий ; под ред. Н. Н. Пахомова, Ю. Б. Тупталова. – М. : Логос, 1992. – С. 9–18.
9. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 1999. – 561 с.
10. Філософія освіти : навчальний посібник / за загальною редакцією члена-кореспондента АПН України В. Андрущенко і проф. І. Предборської. – Київ, 2009. – 230 с.
11. Шевченко В. Філософія освіти: проблеми самовизначення // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 18–29.
12. Orenstein A. C., Hunkins F. P. Curriculum – foundations, principles, and issues. – Needham Heights, MA: Allyn and Bacon, 2003. – 188 p.
13. Kincheloe J. Toward a critical politics of teacher thinking: Mapping the postmodern. – Westport, Connecticut: Bergin and Garvey, 1993. – 262 p.

Рецензент** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних і соціально-економічних дисциплін Кримського гуманітарного факультету НПУ імені М. П. Драгоманова **О. А. Грива